

HET VERDWENEN REGNESSENSTRAATJE EEN MYSTERIEUZE NAAM

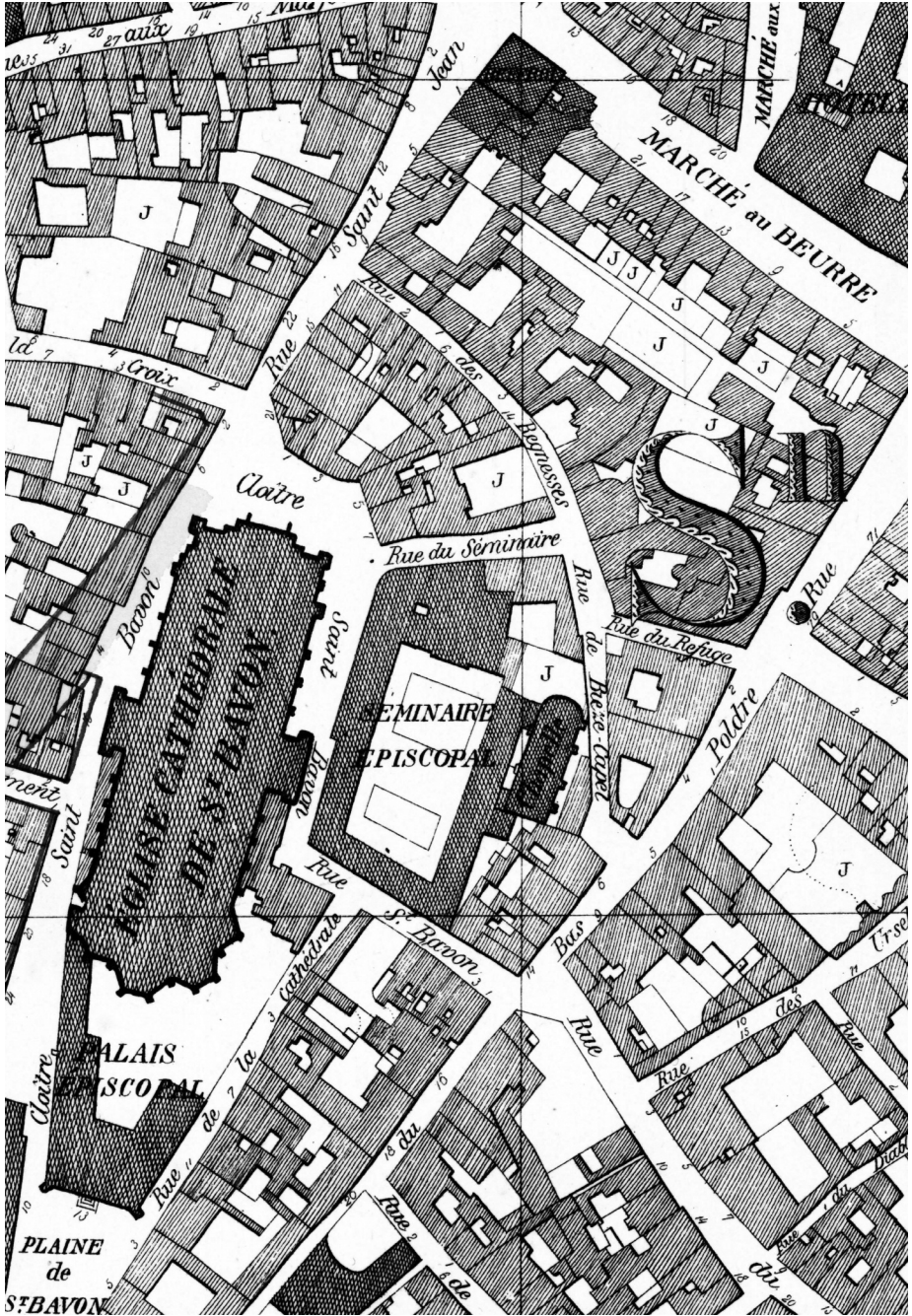
Peter Van Keymeulen

De Regnessestraat was een korte, smalle maar niet onbelangrijke straat (1). Ze verdween toen aan het einde van 19de eeuw de oude huizenblokken tussen het Belfort en de Sint-Baafskathedraal gesloopt werden. Deze grote historische monumenten werden vrij gemaakt en er werd plaats geruimd voor de aanleg van het Sint-Baafsplein en voor de bouw van de Nederlandse Schouwburg, die op het tracé van het straatje kwam (2) (zie kaart hierna).

In de middeleeuwen werd deze straat door verscheidene patriciërsfamilies bewoond. Vanzelfsprekend was er de familie Van der Sickele, waaraan de Grote en de Kleine Sikkel samen met de Achtersikkel nog herinneren. Origineel, maar niet helemaal overtuigend is de opmerking van G. Deseyn over de oorsprong van de familienaam Van der Sickele: *Vermoedelijk lag de sikkelvorm van de verdwenen Regnessestraat aan de basis van deze traditie* (3). A. Heins formuleerde het zo: *..., cette mystérieuse rue des Régnesses, dont le nom ne rime à rien et laisse perplexe tous les chercheurs,...* (4). Dit straatje is geheimzinnig vooreerst door zijn mysterieuze etymologie en vooral ook omwille van de belangrijke historische functie van zijn gebogen verloop.

De Regnessestraat mag dan al lang verdwenen zijn, in de herinnering van enkele zeer bekende Gentse schrijvers, heeft ze in elk geval onuitwisbare sporen nagelaten. *Het geheimzinnige Regnessenstraatje*, zo schreef John Flanders – Jean Ray (Raymond De Kremer 1887-1964) meer dan een halve eeuw na het verdwijnen van dat straatje (5). Hij was immers nog maar tien jaar oud toen de Regnessestraat ophield te bestaan. Als kind vond John Flanders de buurt van de Sint-Baafskathedraal angstaanjagend en het was vooral een welbepaald straatje dichtbij de Sint-Baafskathedraal dat hem schrik inboezemde: *Een klein provinciaal straatje met lage en vredige huizen, geurend naar wierook en scherpe geuren van vroom vasten. (...) De afbraak van de woningen van de Sint-Jans- en de Regnessestraat heeft wellicht een negatieve, misschien desoriënterende indruk op de schrijver in spe gemaakt* (6).

Ook Maurice Maeterlinck, onze enige Nobelprijswinnaar voor literatuur, had

Kaart 1878 Gevaert - Van Impe.

Afb. 1 De Regnessestraat vóór de afbraak. Vergelijk met volgende foto en neem het torentje als herkenningspunt (SAG SCMS).

iets met de Regnessestraat. Hij ging in dat straatje gedurende een vijftal jaren naar de lagere school in een Franstalig privéschooltje, door hem *Institut Calamus* genoemd (7). En wat blijkt: in hetzelfde schooltje, eigenlijk het *Institut Central*, zou ook Karel Van De Woestijne lager onderwijs gevolgd hebben (8). Deze laatste blijkt eveneens met weemoed op de vroegere toestand terug: *Ik ben nog niet oud, Goddank, maar ik herinner me nog zeer goed, hoe Belfort en Sint-Bavokerk stonden als een gestadig dreigement, als reuzige dompers, boven de wriemeling der smalle Sint-Jansstraat, de doodsche stilte der Regnessestraat, de claustrale onaanvoerbaarheid (sic: onaanroerbaarheid) der Seminariestraat...*

Alleen maar schriftelijke herinneringen vond de veelzijdige Armand Heins

Afb. 2. Regnessestraat tijdens de afbraak, zie vorige foto (SAG SCMS).

onvoldoende. Materiële getuigenissen over deze te verdwijnen buurt moesten zorgvuldig vastgelegd worden. Dit was een dringende zaak, want (...) *ce joli coin de solitaire intimité, cette mystérieuse rue des Régnesses, (...), va être anéanti* (9).

Rijn, Rijn, ring en nog meer

De varianten van de benamingen (10) in archiefteksten voor de straat splitsen zich in twee groepen eindlettergrepen: deze op ng of gnesse en deze op gasse. De eerste groep eindlettergrepen kan voorafgegaan worden door de medeklinkers n en g, in wisselende volgorde. In de 15de eeuw was er reeds sprake van de benaming Ringhesse (11). Gysseling geeft Rijn-gasse als oudste bewaard gebleven schrijfwijze aan (1324) en zijn uitleg is - tegen zijn gewoonte in - enigszins aarzeland: *Deze Hoogduitse naam (Gasse betekent steeg) zal wel herinneren aan de Rijnlandhandel van de Gentse kooplui.*

In sommige teksten en op stadsplannen verschijnt de straatnaam in de meer-

voudsvorm Regnessen. In de negentiende-eeuwse Franstalige documenten gebruikt men ook de meervoudsvorm Régnesses. De hedendaagse Nederlandstalige schrijfwijze is meestal een enkelvoudsvorm: Regnesse (12).

Afb. 3 Toegangspoort Calvarieberg rond 1897 (SAG SCMS 4904).

In de oude beschrijving van de stad Gent van J. J. Steyaert uit 1857 vinden we drie verklaringsmogelijkheden voor de benaming, ten eerste als handelsweg (*Rijnstraet*), vervolgens als verwijzing naar de familie Rijnm en tenslotte als verwijzing naar de benaming voor een kloosterorde (13): *Van de St. Jansstraet*

geleidt het Regnessestraetje naar het Biezekapelleken. De naem van dit straetje vindt men in schriften van 1323, 1450 en 1458 Ryngasse, in die van 1326 en 1373 Ringasse, en in een van 1350 Rigasse. Dit zou, volgens Diericx, Rijnstraet betekenen, doch het ware mogelijk dat het zyn naem bekwam naer de edele familie Rym wier steen aldaer eenen uitgang had. Dit steen stond op den hoek der Hoogpoort en der Refuge-straet, ter plaets van 't gebouw alwaer op 28 april 1855 de laatste graef de Thiennes overleed, in den ouderdom van 78 jaren. Men wil nogtans dat het Regnessestraetje wordt genoemd naer een klooster van dien naem dat er weleer bestond.

Steyaert verwijst naar een klooster by *St. Baefskerk* van reguliere kanunniken van *St. Augustinus*, *gezegd Regnessen*, die daar zouden verbleven hebben.

Afb. 4. De binnenkoer van 'Calvarieberg' in de Regnessestraat (SAG, SCMS 4891).

R. Hespel citeert het dagblad Vooruit van 1897 over het afbreken van de Regnessen(n)straat dat startte bij een bepaald huis: *Gans het achterhuis, dat paalt aan het oude gebouw, toebehorende aan de graaf de Limburg Stirum, waar thans het verbandgesticht de Calvarieberg is, en dat vroeger het klooster der Regnessen was, is reeds tot de grond afgebroken (14). F. De Potter schrijft over dat zogezegde klooster: ... eenige XIXe eeuwse verzamelaars van Gentsche oudheden (...) beweren dat de straat haren naam heeft gekregen van reguliere kanunniken der St.-Augustijnerorde, Regnessen geheeten, die hier hun huis of klooster hadden en door de oorlogen der XVe (of XIIIe!) eeuw naar Deventer zouden verhuisd zijn.... Van het bestaan zulker godsdienstige gemeenschap alhier hebben wij nooit het minste bewijs gevonden (15).* En als De Potter dat zegt over kloosters ... !

In de Gids voor Oud Gent uit 1984 van Guido Deseyn heeft de straatnaam een betekenis van grens-wal of -gracht: *Dwars over het Sint-Baafsplein lag tot het einde van de vorige eeuw de Regnessestraat, die in een wijde boog om de Sint-Baafskathedraal liep. Deze straat was in het begin van de 14e eeuw bekend als Ringasse, Rigasse of Rijgasse. De verklaring voor de naam blijft duister. Gasse is een voor onze streken vreemd en ongebruikelijk woord. Aan de vele, soms romantische verklaringen kan misschien deze worden toegevoegd, op basis van het Middelnederlandse rinne, rey of rein, wat zoveel wil zeggen als 'gegraven gracht of greppel', 'stadsgracht' of 'verhoogde aarden wal die als grens dient, grenspaal', en van gasse, Oostmiddelnederlands voor 'steeg'. Merkwaardig is ook de middeleeuwse benaming rijnghe-nessen die veel overeenkomst vertoont met het Middelnederlandse reingenosse, wat zoveel wil zeggen als 'aanpalende eigenaar' of 'grensgenoot'. Al deze verwijzingen hebben de betekenis grens als leidraad (16).*

Ook De Potter sluit de etymologie met de verwijzing naar een ring niet uit, in een heel andere betekenis weliswaar, namelijk van een blok huizen (17): *Andere schrijvers, zich steunende op de XVIe eeuwse spelling, maken van het woord: ring aan St.-Baafskerk, gelijk men zegde den ring aan het schepenhuis, den ring op de Vrijdagsmarkt, enz. Door ring verstond men hier dus eene reeks al of meest aan elkander palende gebouwen, uitzicht hebbende op eene openbare plaats, en ook de plaats zelve (18).*

Een traditionele interpretatie over het ontstaan van de Regnessestraat sluit aan bij de idee van een gracht: deze weg was *destijds een beek (ruiseau) of riool (égout)* volgens P. Voituron die er een samensmelting van de familienaam Rijm met het woord gasse voor beek of riool in ziet (19). Dit is echter taal-

kundig onjuist. Een Gasse en verwante woorden zoals ‘gat’ heeft nooit een dergelijke betekenis.

Recentere visie: den Rinc

De Rijngasse als handelsweg, het hof of steen van het geslacht Rym en de Augustijners als Regnessen, hebben heden als verklaringen afgedaan. Inderdaad, in de recentste visie gaat het om een grens in de vorm van een ringgracht rond de oudst bekende portus of handelsnederzetting van Gent op de linker Scheldeoever.

In het recentste syntheseboek over de geschiedenis van Gent lezen we over de Regnessestraat: *Verdwenen boogvormige straat tussen Belfort en Achtersikkel, waarvan een deel van de huidige Biezekapelstraat een overblijfsel is. De naam is een vervorming van de Ring(c)ennessestraat, en houdt vermoedelijk verband met ‘den Rinc’, de halfcirkelvormige gracht rond de Sint-Janswijk (20).*

Voor de hypothese van een ringvormige gracht met het tracé zoals aangeduid op het kaartje (zie afb. 5) pleiten zowel archeologisch bewijsmateriaal als een (laten we het zo omschrijven) iconografisch-topografisch argument. Het archeologisch argument is het vinden *van een 75 meter lang stuk van een halfcirkelvormige 15 meter brede en 3 meter diepe droge gracht (...) parallel met de Borreputsteeg en de Jodenstraat aan hun kruispunt met de Gouvernementstraat.*

In hetzelfde citaat vinden we meteen de archeologische bevestiging van een hypothetisch iconografisch - topografisch argument dat even gewichtig is voor de theorie van de ringgracht. Verhulst en Declercq formuleren dat als volgt: *Het verloop van deze gracht werd reeds vóór haar ontdekking gereconstrueerd op de 19de-eeuwse kadasterkaart aan de hand van een doorlopende gebogen lijn die gevormd wordt door tegenwoordige of verdwenen straten en perceelsgrenzen. Haar halfcirkelvormig verloop is vooral duidelijk langsheen de Borreputsteeg, waar nu inderdaad een fragment ervan over een lengte van 35 meter werd blootgelegd, verder ook langsheen de perceelsgrenzen van een aantal huizen aan de zuidoostelijke kant van de Mageleinstraat, en vooral langsheen de verdwenen Regnessenstraat. Deze straat liep boogvormig van kort vóór de voet van het belfort, over het tegenwoordige Sint-Baafsplein en op de plaats van de Nederlandse Schouwburg, tot aan de Achtersikkel en van hier tot in de Nederpolder langsheen de thans grotendeels verdwenen Biezekapelstraat (21).*

Afb. 5. Ringvormige gracht volgens de jongste hypothese (Van De Walle A.L.J., *De Gentse Portus aan de Reep*, in: Demey, A (alg. leiding), *De Gentse Portus aan de Reep*, een historische verkenning, p. 15).

En verder vallen binnen deze ringgracht de aanwezigheid op van de oudste kerk van Gent, de Sint-Janskerk (heden de Sint-Baafskathedraal), de mogelijk oudste vergaderplaats van de schepenen of van de vierschaar voor de kerk (22) en het Geraard de Duivelsteen met zijn donjon-kern, die op een nog oudere andere functie dan die van de dertiende-eeuwse adellijke woonst wijst (23). De aanwezigheid van het Kalandehuis (eerste vergaderplaats van de kooplieden) binnen die grachtencirkel is een bijkomend argument.

met dank aan L. Devriese

Noten

- 1) Het kwartier waartoe de 'Ryngnesse' behoorde, bleef lang een van de rijkere buurten van Gent. Dat werd voor de tweede helft van de zestiende eeuw cijfermatig gedocumenteerd bij Dambruyne, J., (2001), Mensen en centen. Het 16de-eeuwse Gent in demografisch en economisch perspectief. In: *Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent deel 26, p. 369 e.v.
- 2) Deseyn, G.,(1984), *Gids voor Oud Gent*, p. 160.
Ook in: Van Aerschot, S. (leiding en coördinatie), (1976), Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen, Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. *Stad Gent deel 4na*, p. 427.
- 3) Deseyn, G., (1984), p. 95. Zie ook het vermoedelijk bij de harde restauratie toegevoegde wapenschild met sikkels boven de dichtgemetselde deur van de Kleine Sikkel in de Nederpolder.
- 4) Heins, A., en Vanden Bemden, F., (1897), Reste d'une ancienne maison ou chapelle, rue des Régnesses, p.105; in: *Bulletin van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, V, p. 100-112.
- 5) Flanders, J., (1996), *Dat was een tijd!* Bundel verhalen bijeengezant, ingeleid en van nota's voorzien door André Verbeke p. 207.
- 6) <http://www.literair.gent.be/html/wandelingenprint.asp?ID=22>; Gaublomme, D. en Tavernier, L (1989), *Jean Ray of de werkelijkheid voorbij een stad*, p. 63. Deze tekst in het verhaal Rues, uit *Le Livre des Fantômes*.
- 7) Maeterlinck, M., (2008), *Bulles Bleues. Herinneringen van geluk* (vertaald door A. Capiteyn), p. 16 en eindnoot 4 op p. 143. Of lag dat schooltje in een nabijgelegen, eveneens verdwenen Toevlucht/Refugestraatje?
- 8) Gaublomme, D. en Tavernier, L., (1989), p. 63.
- 9) Heins, A., en Vanden Bemden, F., (1897), Reste d'une ancienne maison ou chapelle, rue des Régnesses. In: *Bulletin van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, deel 5, p. 100-112.
- 10) De Potter, F., (1883 -), *Gent van den oudsten tijd tot heden*, Deel 2, p. 14 en Deel 5, p. 280-281 en 291.
- 11) Gysseling, M., (1954), *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, p. 70.
- 12) Is er een verband van het enkelvoudgebruik met de hedendaagse opvatting over de etymologie?. Zie verder.
- 13) Steyaert, J.J. , (1857), *Volledige Beschrijving van Gent*, Gent, p. 110-111. Vermoedelijk bedoelde hij het klooster van de Hiëronymieten bij het Geraard de Duivelsteen.
- 14) Hespel, R., (1972), Gent in de spiegel van de dagbladen, vroeger...en nu. 't Stond in de krant... 75 jaar geleden. *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 1, p. 62.
- 15) De Potter, F., *Gent ...* deel 5., p. 280.
- 16) Deseyn, G., (1984), p. 161-162. In de 2de uitgave (1991) op p. 143.
- 17) De Potter, F., *Gent ...* Deel 2, p. 1.

- 18) De Potter, F., *Gent ...* Deel 5, p. 280.
- 19) Van De Walle, A.L.J., (2004), De Gentse Portus aan de Reep, in: Demey, A (alg. leiding), *De Gentse Portus aan de Reep, een historische verkenning*, p. 16. Verwijzend naar Voituron, P., (1890), Notice sur le local de la Confrérie de Saint-Georges à Gand 1381-1796. In: *Message des Sciences Historiques de Belgique*, (overdruk), p. 27, 50.
- 20) Boone, M., en Deneckere, G. (red.), (2010), *Gent, een stad van alle tijden*, bijschrift op p. 43 bij foto op p. 42. Ook reeds in Verhulst, A. en Declercq, G.,(1989), Het vroeg - middel-eeuwse Gent tussen de abdijen en de grafelijke versterking, bijschrift op p. 51 bij een foto van de Regnessestraat op dezelfde bladzijde, in: Decavele, J (red.), (1989), *Gent. Apologie van een rebelse stad, Geschiedenis, Kunst, Cultuur*, p.37-59.
- 21) Verhulst, A. en Declercq, G., (1989), p. 50, in: Decavele, J (red.), (1989).
- 22) Laleman, M.C., (2008), 'Château et Pouvoir'. Beschouwingen bij symboolarchitectuur in de ontwikkeling van het middeleeuwse Gent,p. 7/8, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, deel 60 -1, p. 5-42.
- 23) Laleman, M. C. & Vermeiren, G., (2010), Ruimte en bebouwing in het centrum van het middeleeuwse Gent, p.22, in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, deel 64, p.3-56.

Maak reclame voor GT!

Ghendtsche Tydinghen is veel te weinig bekend.
Zelfs mensen die zich bijzonder interesseren voor onze stad, weten dikwijls niet dat dit tijdschrift bestaat ...

Spreek ze er over aan. Verwijs hen naar de website.
Geef hen een oud nummer te lezen. Bezorg ons hun adres en we stoppen meteen een gratis proefnummer in hun bus.

Mond-tot-mondreclame is de beste publiciteit!